

PUNANE RAAMAT

ALBERT CAMUS

VÕÖRAS

Prantsuse keelest tõlkinud Henno Rajandi

Originaali tiitel:
Albert Camus
L'Étranger
Gallimard, 1996

Esitrükk eesti keeles:
Loomingu Raamatukogu 1966, 45 (469)

Järelsõna tõlkinud Olavi Teppan
Toimetanud Maris Makko
Sarja kujundanud Jüri Jegorov
Disainer Villu Koskaru

Copyright © Éditions Gallimard, Paris, 1942
Järelsõna © Éditions Gallimard, Paris, 1996
Tõlge eesti keelde © Henno Rajandi, Olavi Teppan ja Tänapäev, 2017

Trükitud AS-i Pakett trükikojas

ISBN 978-9949-85-259-8

ESIMENE OSA

Täna suri mu ema. Võib-olla ka eile, ma ei tea. Sain vanadekodust telegrammi: „Ema surnud. Matus homme. Avaldame sügavat kaastunnet.” See ei ütle veel midagi. Võib-olla juhtus see eile.

Vanadekodu asub Marengos, kaheksakümmend kilomeetrit Alžiirist. Sõidan kella kahese bussiga ja jõuan pärast lõunat kohale. Valvan öösel kirstu juures ja tulen homme õhtul tagasi. Palusin pere-mehelt kaks vaba päeva ja sellisel puhul ei saanud ta muidugi ära öelda. Aga ta tegi tusase näo. Ütlesin talle koguni: „Mis mina sinna parata saan.” Ta ei vastanud. Taipasin, et seda poleks vaja olnud öelda. Mul ei olnud ju mingit põhjust vabandada. Vastupidi – tema oleks pidanud mulle kaastunnet avaldama. Arvatavasti teeb ta seda ülehomme, kui ma juba leinalinti kannan. Praegu aga näib pigem, nagu polekski ema päriselt surnud. Seevastu on pärast matust asi selge ja kõigil on kuidagi ametlikum varjund.

Läksin kella kahesele bussile. Oli väga palav. Enne väljasõitu käisin Céleste'i restoranis lõunal nagu tavaliselt. Seal olid kõik väga kaastundlikud ja Céleste ütles mulle: „Inimesel on üksainus ema.” Kui ma minema hakkasin, saadeti mind ukseni. Olin veidi ähmis, sest pidin enne veel Emmanueli juurest läbi jõudma, et laenata

musta lipsu ja leinalinti. Emmanuelil suri paari kuu eest onu.

Jooksin, et mitte bussist maha jääda. Rutt ja tormamine, hiljem aga loksumine bensiinist lehkavas bussis, kuumuses virvendav taevas ja maantee – küllap see kõik kokku uinutas mu magama. Tukkusin peaaegu kogu tee. Kui ärkasin, losutasin ühe sõjaväelase õla najal, kes mulle naeratas ja küsis, kas ma tulen kaugelt. Vastasin „jah”, et pääseda seletamisest.

Külast on vanadekodusse kaks kilomeetrit. Läksin jalgsi. Tahtsin kohe ema näha. Aga kojamees ütles, et pean enne juhataja juures ära käima. Juhataja oli parajasti kinni, sain natuke oodata. Kojamees rääkis kogu aeg, siis võttis juhataja mind oma kabinetis jutule. Ta oli pisike vanamees, Auleegioni lint rinnas. Ta vaatas mulle oma selgete silmadega otsa. Siis surus ta kaua mu kätt ja mul oli piinlik seda ära tõmmata. Seejärel uuris ta mingit toimikut ja ütles: „Proua Meursault tuli vanadekodusse kolme aasta eest. Teie olite tema ainus tugi.” Tundus, nagu heidaks ta mulle midagi ette, ja ma hakkasin ennast õigustama. Kuid ta katkestas mind: „Pole tarvis vabandada, kallid noormees. Lugesin teie ema toimikut. Teie ei suutnud kõiki tema vajadusi rahuldada. Ta vajab põetajat. Teie palk on tagasihoidlik. Ja lõppude lõpuks oli tal siin parem.” – „Jah, härra juhataja,” ütlesin mina. Tema aga lisas: „Mõistate isegi, siin oli tal sõpru, eakaaslasi. Tal oli nendega ühiseid huvisid, mis kuuluvad möödaläinud aega. Teie olete noor ja temal oli teiega kindlasti igav.”

See oli õige. Kui ema elas kodus, polnud tal muud ajaviidet kui mind sõnatult silmitseda. Esimestel päevadel vanadekodus nuttis ta tihti. Aga see tuli harjumusest. Paar kuud hiljem oleks ta nutnud, kui teda oleks tahetud vanadekodust ära viia. Ikka jälle harjumusest. Osalt sellepärast ma teda viimasel aastal peaaegu enam ei külastanudki. Aga ka sellepärast, et see viitis mu pühapäeva ära – kõnelemata pingutusest, mida nõudis bussijaama minek, pileti ostmine ja kahetunnine sõit.

Juhataja rääkis edasi. Aga ma peaaegu ei kuulanud teda enam. Siis ta ütles: „Ma usun, et te tahate ema näha.” Tõusin sõna lausumata ja ta hakkas ees minema. Trepil seletas ta: „Viisime ta oma väiksesse kabelisse. Et teisi mitte erutada. Iga kord, kui mõni pensionär sureb, on teised mitu päeva tagantjärele närvilised. Ja see teeb hooldamise raskeks.” Läksime üle hoovi, kus hulk vanakesi väikestes salkades vadistasid. Meie tulekul jäid nad vait. Aga kui me olime neist möödunud, läks jutt jälle edasi. See kõlas nagu papagoide summutatud kädin. Väikese madala hoone ees jäi juhataja seisma ja ütles: „Ma jätan teid nüüd üksi, härra Meursault. Vajaduse korral leiate mind minu kabinetist. Matus on orienteerivalt määratud kella kümneks hommikul. Arvasime, et siis on teil võimalus öö kadunu juures valvata. Ja veel üks asi: nagu kuulda, olevat teie ema korduvalt oma sõbrannadele rääkinud, et ta soovib kiriklikku matust. Olen omalt poolt vajalikud sammud astunud. Aga ma tahtsin ka teile teatada.” Täna sin teda. Ehkki ema polnud jumalasalgaaja, ei olnud ta eluajal kunagi usuasjadele mõelnud.

Läksin sisse. See oli väga hele lubjatud seintega ruum, mida valgustas värviline klaasaken. Ainsaks mööbliks olid toolid ja x-jalgadega pingid. Kaks neist seisid keset kabelit ja nende peal oli suletud kirst. Pähklipruuniks peitsitud kirstulaudades särasid poolenisti sissekeeratud kruvide pead. Kirstu kõrval valvas araablasest põetaja, valge kittel seljas ja kirev rätik peas.

Sel hetkel jõudis mulle surnukambrisse järele vanadekodu kojamees. Nähtavasti oli ta jooksnud. Ta kogeles pisut: „Kaas sai peale pandud, aga mul kästi kruvid välja keerata, et te teda näeksite.” Ta läks juba kirstu juurde, aga ma peatasin teda. „Kas te ei taha?” küsis ta. Ma ütlesin: „Ei.” Kojamees kohmetus ja minulgi oli piinlik, sest tundsin, et ma poleks tohtinud seda öelda. Ta jäi mind viivuks vaatama ja küsis: „Miks?” – aga mitte etteheitvalt, ta lihtsalt tahtis teada. „Ma ei tea,” vastasin mina. Kojamees näppis oma

valget vurru ja ütles kõrvale vaadates: „Ma saan aru.” Tal olid ilusad helesinised silmad ja jumekas nägu. Ta tõi mulle tooli ja istus ka ise, ainult veidi tahapoole. Põetaja tõusis ja läks ukse poole ning kojamees ütles: „Sellel on üdinina.” Ma ei taibanud algul, vaatasin põetajat ja nägin, et ta kandis silmade all valget sidet. Side oli lame, ninakühmu ei olnud. Ta näos ei märganudki muud kui seda valget sidet.

Kui põetaja oli läinud, ütles kojamees: „Ma jätan teid nüüd üksi.” Ei tea, kas ma tegin mingi žesti, igatahes jäi ta mu selja taha seisma. Ta juuresolek häiris mind. Ruum oli täis ilusat õhtueelset valgust. Kaks vaablast sumisesid aknal. Hakkasin uniseks jääma. Pead pööramata küsisin kojamehelt: „Kas olete juba ammu siin ametis?” Ta vastas jalamaid: „Viis aastat,” nagu oleks ta kogu aeg seda küsimust oodanud.

Siis muutus ta päris jutukaks. Küll ta oleks omal ajal ikka imestanud, kui talle oleks öeldud, et ta lõpetab oma elupäevad kojamehena Marengo vanadekodus. Ta olevat kuuekümne nelja aastane ja Pariisist pärit. Siin katkestasin teda: „Ah et te polegi kohalik?” Siis meenus mulle, et enne kui ta mind juhataja juurde viis, rääkis ta emast. Ta ütles, et surnu tuleb kiiresti maha matta, sest tasandikul on suvel alati palav, eriti veel siin maal. Juba siis jutustas ta, et ta on elanud Pariisis ega suuda seda linna unustada. Pariisis oodatakse matustega kolm, vahel neli päeva. Siin aga pole aega, vaevalt jõuad selle mõttega harjuma hakata, kui juba kõnnid surnuvankri taga. Selle koha peal oli kojamehe naine veel vahele seganud: „Ole vait, niisuguseid asju ei kõlba härrale rääkida.” Tookord vanamees punastas ja palus vabandust. Aga mina ajasin tagasi: „Pole midagi. Pole midagi.” Minu meelest rääkis kojamees õiget ja huvitavat juttu.

Nüüd siin väikeses kabelis seletas ta, et oli tulnud vanadekodusse hoolealusena. Aga kuna tervis oli korras, oli ta hakanud kojameheks. Täheandsin, et niisiis on ta ikkagi pansionär. Aga ta

polnud sellega päri. Juba enne oli mulle kõrva hakanud see eriline toon, millega ta ütles „need”, „nemad”, harvemini ka „vanad”, kui tuli juttu pansionäridest, kellest nii mõnigi oli temaga ühevanune. Aga loomulikult oli vahe olemas. Tema oli kojamees ja teataval määral oli tal võimu teiste üle.

Põetaja tuli tagasi. Oli äkki hämaraks läinud. Akna taga pimenes kiiresti. Kojamees pööras lülitit ja põlema sähvatav valgus pimestas silmi. Kojamees kutsus mind sööklasse õhtueinele. Aga mul polnud isu. Siis lubas ta tuua mulle piimaga kohvi. Kuna ma armastan väga piimaga kohvi, siis nõustusin, ja natukese aja pärast oli ta kandiduga tagasi. Jõin. Siis tuli tahtmine suitsetada. Aga ma kõhklesin, sest ei teadnud, kas ma tohin seda ema juuresolekul teha. Mõtlesin järele: sellel polnud vähimatki tähtsust. Pakkusin kojamehele ka, ja me tegime suitsu.

Jutu sees ütles ta: „Teate, teie kadunud ema sõbrad tulevad ka valvama. Meil on niisugune komme. Ma pean tooma toole ja musta kohvi.” Küsisin, kas ei võiks ühe lambi ära kustutada. Valguses kiiskavad heledad seinad mõjusid väsitavalt. Kojamees seletas, et see pole võimalik. Valgusti olevat kord juba nii seatud – kas kõik lambid või ei ühtki. Hiljem ei pööranud ma temale enam suuremat tähelepanu. Ta väljus ja tuli tagasi, toolid kaasas. Ühele toolile pani ta tassid ja kohvikannu. Siis istus ta minu vastu, teisele poole ema kirstu. Põetaja istus nurgas, nägu seina poole. Ma ei näinud, mis ta tegi. Aga käte liikumise järgi paistis mulle, et ta kodus. Õhk oli mahe, kohv andis sooja ja avatud uksest tuli öö ja lillede lõhna. Ma vist tukastasin veidi.

Mind äratas tasane kahin. Avasin silmad, ruumi vaelevus näis veel lõikavam. Kuskil polnud varje ning iga ese, iga nurk ja kumerus mu vaateväljas torkis oma selgusega silmi. Parajasti saabusid ema sõbrad. Neid oli kümnekond ja vaikselt libisesid nad pimestavasse valgusse. Nad istusid, ilma et ükski tool oleks kägisenud.

Nägin neid selgemini, kui ma iial kedagi näinud olen, ainuski näo ega riietuse üksikasi ei jäänud mulle märkamatuks. Aga ma ei kuulnud neid ja suutsin end vaid vaevaga veenda nende tõelisuses. Peaaegu kõigil naistel oli põll ees ja piha ümber seotud põllepaelad rõhutasid nende suuri kõhtusid. Ma polnud seni kunagi tähele pannud, et vanad naised on nii kõhukad. Mehed olid enamasti väga kõhnad ja kõigil oli jalutuskepp kaasas. Nende nägude juures rabas eriti see, et silmi polnud üldse näha, kortsulises silmakoopas vilkus vaid läiketu kriips. Istet võtnud, noogutas peaaegu iga tulija kohmetult minu poole, huuled kadunud hambutusse suhu. Ma ei saanudki selgust, oli see tervitus või niisama peatudin. Vist oli ikka tervitus. Sel hetkel märkasid, et kõik nad istusid pead kõigutades troppis minu vastas kojamehe ümber. Viivuks tekkis mul pentsik tunne, et nad on tulnud minu üle kohut mõistma.

Veidi aja pärast hakkas üks naine nuuksuma. Ta istus teises reas, ühe teise selja taga, ja ma ei näinud teda hästi. Ta tihkus tasa ja kindlas rütmis; mulle näis, et ta ei jätagi enam järele. Teised ei kuulnud nähtavasti midagi. Nad konutasid mornilt ja hääletult. Igaüks vaatas midagi – kes kirstu, kes oma keppi, aga keegi ei pööranud pead. See naine nuttis ühtesoodu. Ma olin hämmastunud, sest ta oli mulle täiesti võõras. Soovisin, et ta vait jääks. Aga ma ei julgenud talle midagi öelda. Kojamees kallutas end tema poole, kõnetas teda, aga naine raputas pead, pomises midagi ja jätkas oma kindlarütmilist nuuksumist. Kojamees tuli minu juurde. Ta istus mu kõrvale. Kulus tükk aega, enne kui ta selgitas, ilma mulle otsa vaatamata: „See naisterahvas oli teie kadunud emale väga lähedane. Ta ütleb, et teie ema oli ta ainuke sõbranna siin vanadekodus ja nüüd ei ole tal enam kedagi.”

Istusime niiviisi õige kaua. Naise ohked ja nuuksatused jäid harvemaks. Ta tõmbas mitu korda ninaga. Lõpuks jäi ta vait. Mul polnud enam und, aga ma olin väsinud ja ristluud valutasid. Sel

hetkel piinas mind kõige rohkem kohalviibijate vaikimine. Ainult vahetevahel kostis imelik heli, ja ma ei saanud aru, kust see tuleb. Viimaks taipasin, et üks vanake imes oma pöske ja tõi seejuures kuuldavale neid veidraid lupsatusi. Vanad ise ei märganud seda, niivõrd olid nad oma mõttesse süvenenud. Mulle jäi koguni mulje, et see surnu, kes nende ees lebas, ei tähendanud neile üldse midagi. Aga ma usun siiski, et see mulje oli petlik.

Jõime kõik kohvi, mida kojamees pakkus. Muud ma enam ei tea. Nii möödus öö. Meenub, et avasin korraks silmad ja nägin, et kõik vanakesed tukkusid toolidel kõssis, ainult üks rauk oli ärkvel; käed kepidemel risti, lõug kätele toetatud, vahtis ta mind üksisilmi, just nagu oleks ta mu ärkamist oodanud. Seejärel jäin jälle magama. Ärkasin hullema ristluuvaluga kui enne. Akna taga koitis hommik. Natukese aja pärast ärkas üks vanamees ja hakkas hirmsasti köhima. Ta rögistas suurde ruudulisse taskurätikusse ja iga rögistus nagu kisti vägisi rinnust. See ajas teisedki üles, ja kojamees ütles, et nad peaksid minema hakkama. Kõik tõusid. Öisest valvamisest olid nende näod tuhkhallid. Minu suureks üllatuseks surusid kõik lahkumisel mu kätt – nagu oleks see öö, mille vältel ainustki sõna ei vahetatud, meid tuttavaks teinud.

Olin väsinud. Kojamees viis mu oma tuppa ja ma sain end natuke pesta ja korrastada. Jõin jälle piimaga kohvi – see oli väga maitsev. Kui ma õue läksin, oli juba suur valge väljas. Küngaste taga, mis jäävad Marengo ja mere vahele, punetas taevas. Ja tuul tõi üle kinkude soolast hõngu. Töötas tulla kaunis päev. Ma polnud ammugi maal käinud ja mõtlesin, et tore oleks jalutama minna, kui poleks ema.

Ootasin õues plataani all. Hingasin maa värsket lõhna ja unisus haihtus. Mõtlesin oma töökaaslastele. Sel ajal nad parajasti tõusid ja valmistusid tööle minema. Minule oli see alati päeva kõige raskem hetk. Mõtlesin veel ühest ja teisest, siis äratas mind

mõtisklusest kellahelin, mis kaikus läbi hoonete. Akende taga tekkis sagimine, siis jäi jälle kõik vaikseks. Päike kerkis kõrgemale: juba soojendas ta mu jalgu. Kojamees tuli üle õue ja teatas, et juhataja palub mind enda juurde. Läksin kantseleisse, kus mul lasti mitmele dokumendile alla kirjutada. Nägin, et juhataja oli täna visiitkuue ja triibuliste pükstega. Ta võttis telefonitoru ja ütles: „Matusebüroo mehed on juba siin. Ma lasen neil kirstu sulgeda. Kas soovite oma ema veel viimast korda näha?” Vastasin, et ei soovi. Häält tasandades ütles ta siis telefoni: „Figeac, öelge meestele, et nad võivad peale hakata.”

Seejärel ütles juhataja, et ta tuleb ka matusele, ja ma tänasin teda. Ta istus kirjutuslaua taga ja pani oma tillukesed jalad risti. Siis teatas ta, et oleme koos valveõega ainukesed matuselised. Pansionäre põhimõtteliselt matusetalitusele ei lubata. Neil lastakse ainult surnut valvata. „See on humaansusküsimus,” selgitas ta. Kuid seekord oli ta erandlikult lubanud leinarongi tulla ühel ema vanal sõbral. „Tomás Pérez on tema nimi.” Siinkohal juhataja naeratas ja jätkas: „Te muidugi mõistate, see on veidi lapsik kiindumus. Aga Pérez ja teie ema olid lahutamatud. Vanadekodus nokiti neid ja öeldi Pérezile: „Teie pruut.” Tema naeris selle peale. See meeldis talle. Ja on selge, et proua Meursault’ surm puudutas teda sügavalt. Ma ei pidanud vajalikuks talle ära ütelda. Aga hooldusarsti nõuan-del keelasin tal eile õhtul surnuvalvamisest osa võtta.”

Vaikisime tükk aega. Juhataja tõusis ja vaatas kabineti aknast välja. „Marengo küree tuleb juba,” tähendas ta viivu pärast. „Ta on õige varajane.” Ta lisas, et matuserongkäiguks tuleb varuda vähemalt kolmveerand tundi, sest kirik asub külas. Läksime alla. Maja ees ootas küree kahe kooripoisiga. Üks neist hoidis viirukipanni, vaimulik kummardas ja reguleeris panni hõbeketi pikkust. Meie tulekul ajas ta end sirgu. Ta kõnetas mind „mu poeg” ja ütles paar sõna. Siis läks ta kabelisse; ma järgnesin talle.